

CONTINUÏTEIT - JAARREKENING - ACCOUNTANT

door J. A. Burggraaff

1 Continuïteit, begrip en betekenis

Met „continuïteit” wordt in het kader der jaarverslaggeving bedoeld op de veronderstelling dat de verslagdoende onderneming haar activiteiten voor onbepaalde tijd zal voortzetten: zij zal niet worden geliquideerd, haar activiteiten zullen niet worden beëindigd binnen het tijdsverloop dat nodig is om bestaande contractuele verplichtingen na te komen en haar produktiemiddelen te verbruiken (Grady³), pag. 28).

Het belang van deze veronderstelling is gelegen in de betekenis die zij heeft voor het oordeel aangaande de waarde, toe te kennen aan de activa en passiva der onderneming. Die betekenis spitst zich in de eerste plaats toe op de duurzame produktiemiddelen. Volgens de waardetheorie van Limperg^{1), 4)}, wordt de betekenis van een duurzaam produktiemiddel voorgesteld door de laagste van hetzij vervangingswaarde hetzij opbrengstwaarde. Als opbrengstwaarde wordt bij deze oordeelvorming gehanteerd de hoogste van hetzij directe hetzij indirecte opbrengstwaarde.

Talrijk zijn in de praktijk de gevallen, waarin de directe opbrengstwaarde van duurzame produktiemiddelen ligt beneden, en vaak zeer aanzienlijk beneden de vervangingswaarde. De specificatie waarnaar deze produktiemiddelen zijn vervaardigd zijn dikwijls immers zodanig, dat die middelen in andere produktieprocessen geen doelmatige aanwending kunnen vinden, zodat het enig alternatief voor hun huidige bestemming gelegen is op de schroothoop. Doch ook indien zij wèl elders doelmatige aanwending kunnen vinden, brengt de structuur van de markt waarop zij verkocht moeten worden mede, dat met een aanmerkelijke korting op de vervangingswaarde genoegen moet worden genomen.

Daarentegen ligt de indirecte opbrengstwaarde veelal hoger dan de directe opbrengstwaarde. Bijgevolg is die directe opbrengstwaarde praktisch voor het waarde-oordeel niet meer relevant, zodat de betekenis van het duurzame produktiemiddel tot uitdrukking wordt gebracht door de laagste van hetzij vervangingswaarde hetzij indirecte opbrengstwaarde.

Het is op dit punt, dat de veronderstelling van continuïteit in het geding komt. Immers, slechts bij voortgezette bedrijfsuitoefening is een indirecte opbrengstwaarde realiseerbaar, en daardoor relevant voor het waarde-oordeel. Bij afwezigheid van continuïteit valt de indirecte opbrengstwaarde als mede-bepalend element uit, en treedt de directe opbrengstwaarde daarvoor in de plaats: de waarde is te stellen op de laagste van hetzij vervangingswaarde hetzij directe opbrengstwaarde. In de talrijke gevallen waarin de directe opbrengstwaarde de laagste blijkt te zijn, is deze het die geacht moet worden de betekenis van het duurzame produktiemiddel voor de onderneming tot uitdrukking te brengen.

De hier uiteengezette gedachtengang is een uitwerking van Limperg's theorie. Echter, ook langs andere wegen redenerend kan worden geconcludeerd, dat

bij afwezigheid van continuïteit de liquidatiewaarde (begripsmatig nauw verwant met directe opbrengstwaarde) bepalend is voor het waarde-oordeel. Zie o.m. Roozen⁸). Hier kan onbesproken blijven of een opwaardering zou mogen of moeten plaatsvinden ingeval de liquidatiewaarde ligt boven de vervangingswaarde.

De continuïteitsveronderstelling is mede van belang voor de mate waarin verplichtingen van de onderneming in de balans tot uitdrukking worden gebracht. Het is niet gebruikelijk om in de jaarrekening voorzieningen te treffen voor de lasten, waarmede bedrijfssluiting gepaard zal gaan, zoals die voor afvloeiing van personeel, en voor afwikkeling en vereffening. In de veronderstelling van continuïteit wordt dit terecht nagelaten: die veronderstelling houdt immers in dat die lasten zich binnen afzienbare tijd niet zullen voordoen. Bij afwezigheid van continuïteit evenwel zullen voorzieningen voor lasten van deze aard niet achterwege mogen blijven.

2 Omstandigheden waaronder continuïteit mag worden verondersteld

De veronderstelling van continuïteit kan voor de jaarverslaggeving slechts uitgangspunt zijn, indien zij een zeker werkelijkheidsgehalte bezit. Waar het hier gaat om de vraag van toekomstige bedrijfsuitoefening zal dit werkelijkheidsgehalte niet aan feiten uit het verleden kunnen worden afgemeten. Wij hebben hier van doen met de graad van waarschijnlijkheid, waarmee een thans uitgesproken veronderstelling in de toekomst zal blijken te worden bewaarheid; en wij behoeven een criterium welke waarschijnlijkheidsgraad nog wel, en welke niet meer aanvaardbaar is.

Grady (3 pag. 27) formuleert dit criterium als volgt: „In the absence of evidence to the contrary, the entity should be viewed as remaining in operation indefinitely . . . An obvious corollary of this proposition is that in the presence of evidence that the entity has a limited life, it should not be viewed as remaining in operation indefinitely”.

De Commissies Jaarverslaggeving²) drukken zich als volgt uit „ . . . ervan mag worden uitgegaan dat de ondernemingsactiviteiten voor onbepaalde tijd zullen worden voortgezet, tenzij uit de doelstelling van de onderneming of uit een besluit van de ondernemingsleiding of uit de omstandigheden duidelijk is dat een duurzame voortzetting van de activiteiten niet wordt nagestreefd of onmogelijk is”.

Het International Accounting Standards Committee stelt in de eerste standaard (alinea 7):

„De bedrijfshuishouding wordt normaliter gezien als een huishouding die in continuïteit optreedt; dat wil zeggen dat zij haar activiteiten in de voorzienbare toekomst zal voortzetten. Er wordt van uitgegaan dat de bedrijfshuishouding noch de bedoeling heeft noch in de noodzaak verkeert tot liquidatie of belangrijke inkrimping van haar activiteiten.”

De uitspraak van de Commissies Jaarverslaggeving, die een grote mate van overeenstemming vertoont met de beide andere, bevat een tweetal belangrijke elementen:

a. Als normale figuur wordt gezien dat de veronderstelling van continuïteit

gerechtvaardigd is: niet de continuïteit moet worden aangetoond, doch de discontinuïteit.

b. Discontinuïteit wordt niet spoedig aangetoond geacht. Slechts indien duidelijk is dat duurzame voortzetting *onmogelijk* is, aldus de Commissies, moet de veronderstelling van continuïteit worden losgelaten.

De hierboven geciteerde uitspraak wijst derhalve de opvatting af, dat de continuïteit *gewaarborgd* moet zijn, wil zij als uitgangspunt kunnen dienen voor de jaarrekening. Deze opvatting wordt meermalen aangetroffen, o.m. bij Van Helleman en De Koning⁵) (weersproken door F. W. C. Blom⁶) en in sommige accountantsverklaringen die in de verstreken jaren werden gepubliceerd o.m. bij de jaarrekening-1971 van Exploitatie Maatschappij Scheveningen. Zij getuigt m.i. van een misvatting aangaande de problematiek die hier aan de orde is.

Zoals reeds gezegd gaat het bij de continuïteit om de vraag van toekomstige bedrijfsuitoefening: wat kan, wil, zal de onderneming in de toekomst doen. In onze samenleving wordt het welslagen van een onderneming bepaald door de visies van de leiding op toekomstige ontwikkelingen, door haar vaardigheid die ontwikkelingen te integreren in de ondernemingsdoelstellingen, door haar bekwaamheid die doelstellingen te verwezenlijken en de daartoe vereiste personele en materiële organisatie tot stand te brengen. De beslissingen van de leiding in dat kader worden genomen op grond van verwachtingen, niet van zekerheden; onzekerheid is inherent aan het ondernemen.

Voor ons vraagstuk betekent dit tweërlei. In de eerste plaats dat een waarborg voor continuïteit, in de zin van een waarschijnlijkheidsgraad van nagenoeg 100%, in geen enkel geval kan worden verkregen: het voortbestaan van een onderneming is, evenals dat van het menselijk organisme, door onzekerheden omringd. In de tweede plaats, dat handhaving van de continuïteit de primaire, meest essentiële taak van de ondernemingsleiding is: welke doelstellingen de leiding ook voor ogen staan, aan hun verwezenlijking kan slechts worden gewerkt zolang de onderneming voortbestaat.

Welnu, indien waar is dat continuïteit van een onderneming per se niet gewaarborgd kan zijn, en dat haar handhaving de primaire taak van de leiding is, dan mag men van die leiding, zo zij redelijke mogelijkheden tot continuïteitshandhaving aanwezig acht, niet verlangen dat zij de jaarrekening opstelt op basis van de veronderstelling dat zij in deze primaire taak zou falen. Men mag van die leiding niet eisen dat zij haar beleid als mislukt kwalificeert, voordat die mislukking evident is.

De uitspraak van de Commissies ligt in de lijn van deze gedachtengang. Zij formuleren immers als criterium voor de vereiste waarschijnlijkheidsgraad: het moet duidelijk zijn dat duurzame voortzetting onmogelijk is. Daarmee zijn nog niet alle problemen opgelost. Enkele daarvan vinden hieronder nadere bespreking; andere, zoals de problemen rondom partiële discontinuïteit, vragen om afzonderlijke behandeling.

3 Verbreking van de continuïteit

Slechts drie oorzaken kunnen beëindiging van bedrijfsactiviteiten tot rechtstreeks gevolg hebben:

- a. De wil tot voortzetting is niet langer aanwezig; men besluit er mee op te houden, c.q. men gedraagt zich als ware een dergelijk besluit genomen.
- b. Een vitaal en onvervangbaar element in de materiële of personele organisatie valt weg: de boer wiens landerijen worden onteigend; de show waarvan de ster niet langer beschikbaar is.
- c. De onderneming verkeert in zodanige betalingsmoeilijkheden, dat haar schuldeisers vereffening afdwingen.

Mogelijk moet eerlang nog een vierde oorzaak aan de trits worden toegevoegd, n.l.: de onderneming wordt door haar omgeving om milieuhygiënische of veiligheidsredenen tot staking van haar activiteiten gedwongen.

In de praktijk zijn veelal alleen de sub a en c genoemde oorzaken aan de orde. Daarbij zal a gewoonlijk leiden tot partiële discontinuïteit, terwijl c als regel discontinuïteit van de gehele onderneming tengevolge heeft.

Door sommigen worden nog andere oorzaken van continuïteitsverbreking genoemd: verlies van de afzetmarkt, financieringstekort, ongunstige rentabiliteit. Naar ik meen, kunnen dergelijke feiten of situaties niet als een directe oorzaak, doch slechts als een potentiële bedreiging worden aangemerkt. Van „oorzaak” kan slechts sprake zijn, indien staking der bedrijvigheid het onvermijdelijk en onontkoombaar gevolg is. Dit nu is bij de zojuist genoemde feiten of situaties niet het geval. Zij worden als bedreiging alleen manifest indien de leiding, geen kans ziende de gerezen moeilijkheden het hoofd te bieden, hetzij besluit ermee op te houden (oorzaak a), hetzij het op een deconfiture laat aankomen (oorzaak c). Kan verlies van de afzetmarkt nimmer worden opgevangen door het vervaardigen van andere produkten of het betreden van andere markten? Kan een financieringstekort nooit worden opgeheven door sanering van de actieve en passieve financiering? Betekenen verliezen het einde van de reis, ook wanneer men redenen en geld heeft om door te gaan? De vraag stellen is haar beantwoorden.

4 Dreigende continuïteitsverbreking

Het in par. 2 gegeven citaat uit de Beschouwingen der Commissies Jaarverslaggeving vraagt nog om enige precisering.

Die precisering is niet nodig voor wat betreft de woorden „... tenzij uit de doelstellingen van de onderneming of uit een besluit van de ondernemingsleiding of uit de omstandigheden duidelijk is dat ... niet wordt nagestreefd ...”.

Indien de onderneming bedoeld is om slechts een beperkte tijd te functioneren - men kan daarbij als voorbeeld denken aan een tentoonstelling - dan kan men er bij de verslaggeving niet van uitgaan dat zij duurzaam zal worden voortgezet. Wanneer de leiding heeft besloten er mee op te houden, dan wel

wanneer zij een struisvogelpolitiek voert en iedere maatregel ter afwending van dreigende discontinuïteit achterwege laat, is de conclusie eveneens duidelijk: de veronderstelling van continuïteit kan voor de jaarrekening niet langer worden gehandhaafd.

Meer moeilijkheden geven de woorden: „ . . . tenzij . . . uit de omstandigheden duidelijk is dat . . . onmogelijk is”. Deze passage vraagt om een evaluatie van mogelijkheden, welke evaluatie onder omstandigheden kan leiden tot de slotsom: het is duidelijk dat duurzame voortzetting *niet* mogelijk is.

Het decor waartegen deze evaluatie een prangende zaak wordt, laat zich denken. Daar is een onderneming, wier voortbestaan wordt bedreigd; door stagnerende omzetten en dalende rentabiliteit is haar weerstandsvermogen verzwakt; haar financieringsstructuur is zorgelijk, en een deconfiture lijkt niet denkbeeldig; de leiding doet krachtige pogingen om het lek boven water te varen; zij heeft plannen, en die zien er niet irrealistisch uit; maar zij heeft ze nog niet waargemaakt; en of zij daarvoor nog de tijd zal krijgen is onzeker. Hoe in deze situatie te handelen bij de jaarrekening? Mijn antwoord luidt als volgt:

De ondernemingsleiding heeft een getrouw beeld te geven van vermogen en resultaat. Terecht wijst IJsselmuiden⁷) erop, dat het hier gaat om de relatie tussen degene die verantwoording aflegt en degenen jegens wie dat gebeurt. Die relatie vraagt van de ondernemingsleiding, zo meen ik, dat zij de feiten weergeeft zoals zij die naar beste weten kent, en naar eigen overtuiging meent te moeten zien. Zij kan noch mag aangaande die feiten naar buiten een andere voorstelling wekken, dan zij voor haar eigen beleid hanteert. Eerlijkheid in verslaglegging eist consistentie met het beleid. In deze stelling schuilt een element van zwakheid: zij kan worden uitgelegd als een permissie aan een over-optimistische leiding om een over-optimistisch beeld te geven. Om dat gevaar te keren hebben wij spelregels, waarderingssstelsels, conventies. Maar de stelling bevat ook een element van kracht, doordat zij de leiding rekenschap vraagt van haar *eigen* overtuiging, en haar de gelegenheid ontnemt zich van boekhoudkundige trucs te bedienen.

Voor de continuïteitsvraag betekent deze stelling, dat zo de leiding de weloverwogen overtuiging heeft het bedrijf met de haar ten dienste staande middelen te kunnen voortzetten, zij de jaarrekening behoort op te maken op basis van veronderstelde continuïteit; dat zo zij die overtuiging mist, die veronderstelling ontoelaatbaar is; en dat zo zij in grote twijfel verkeert zij met de opstelling der jaarrekening dient te wachten tot die twijfel is weggenomen.

Daarmee is nog niet alles gezegd. De jaarrekening behoort een zodanig inzicht te geven dat een verantwoord oordeel mogelijk is. Zo een onderneming in een moeilijke situatie verkeert doch de leiding ervan overtuigd is het bedrijf te kunnen voortzetten, heeft die leiding de plicht de lezer der jaarrekening in te lichten, duidelijk en zo nodig uitvoerig, over de moeilijkheden waarin de onderneming zich bevindt en de uitweg die de leiding voor zich ziet. De leiding mag - mits binnen de grenzen der conventie - de jaarrekening

opmaken naar haar eigen, weloverwogen overtuiging; maar zij behoort van die overtuiging aan de lezer rekenschap te geven.

5 De accountant en de veronderstelling van continuïteit

Het is de taak van de accountant vast te stellen, of de in de jaarrekening gegeven voorstelling van vermogen en resultaat in overeenstemming is met de werkelijkheid zoals hij die kent. Het daartoe te verrichten onderzoek omvat mede de vorming van een oordeel over de validiteit der veronderstellingen die aan de jaarrekening ten grondslag liggen, waaronder die der continuïteit. Het criterium dat de accountant bij deze toetsing hanteert is geen ander dan hetwelk voor de ondernemingsleiding zelf geldt: voortzetting der ondernemingsactiviteiten mag uitgangspunt zijn, tenzij . . . Men zou dit een marginale toetsing kunnen noemen: is de ondernemingsleiding met haar evaluatie der mogelijkheden tot voortzetting van het bedrijf gebleven binnen de grenzen der conventie?

Impliciet is daarmee van de hand gewezen de mening van sommigen, als zou de accountantsverklaring bij de jaarrekening de bevestiging inhouden dat de continuïteit gewaarborgd (Van Helleman en De Koning⁵) althans niet in ernstige mate bedreigd (Van Helleman en De Koning⁶) is. Zij moet worden afgewezen, omdat de accountantsverklaring uitsluitend de jaarrekening tot object heeft, en niet het geëigende instrument is om aan de lezer informatie omtrent andere onderwerpen te verschaffen. En tevens omdat de accountant, door te poseren als degene die in staat is tot een zelfstandig oordeel over de toekomst der onderneming, treedt buiten de certificerende functie die de beoefenaren van het beroep met betrekking tot de jaarrekening geacht worden te vervullen. Het uitspreken van een oordeel over het al-dan-niet bedreigd zijn van de continuïteit hoort niet tot de opdracht tot controle der jaarrekening.

Ter beoordeling van de validiteit der continuïteitsveronderstelling zal de accountant - zo hij ontwikkelingen onderkent die een bedreiging van de continuïteit zouden kunnen betekenen - aan de leiding een uiteenzetting vragen aangaande de ernst van die bedreigingen, en aangaande de mogelijkheden die zij ter beschikking meent te hebben om die potentiële dreiging af te wenden. De accountant zal deze uiteenzetting op haar werkelijkheidsgehalte moeten beoordelen. Zo hij meent dat het betoog hout snijdt, heeft hij geen probleem; zo het verhaal kant noch wal raakt evenmin. Hij heeft een probleem, wanneer hij ernstige twijfels heeft of de door de leiding gedachte mogelijkheden kans van slagen hebben.

Bij overweging van hetgeen de accountant in deze situatie te doen staat zal men zich rekenschap moeten geven van de repercussies, die zich kunnen voordoen ingeval de accountant een oordeel over het werkelijkheidsgehalte der continuïteitsveronderstelling in zijn verklaring neerlegt dat afwijkt van dat der ondernemingsleiding. Kon voorheen de leiding publikatie van een divergerend accountantsoordeel wellicht nog achterwege laten, thans verplicht de wet haar dat oordeel openbaar te maken. Dat oordeel zal zijn invloed hebben, en wel in negatieve zin, op het gedrag van hen die met de

onderneming in relatie staan: vermogensverschaffers, afnemers, leveranciers, werknemers. Het zal worden opgevat als een waarschuwing het zinkende schip zo snel mogelijk te verlaten. Aldus zou de accountant aan de leiding wellicht de gelegenheid ontnemen om die mogelijkheden tot redding te beproeven die zij zelf nog als reële mogelijkheden zag. Hij zou daarmee een verantwoordelijkheid op zich laden voor het nu onontkoombaar geworden debâcle.

In gelijke zin schrijft ook Frielink⁹), die tevens attendeert op de keerzijde n.l. de verantwoordelijkheid die de accountant op zich laadt, wanneer de accountant de ondernemingsleiding wèl volgt in haar oordeel.

Deze mogelijke repercussies kunnen er uiteraard niet toe leiden dat de accountant een verklaring aflegt tegen zijn eigen overtuiging in. Maar zij nopen wel tot grote omzichtigheid, en tot zorgvuldige overweging van de vraag, hoe de verantwoordelijkheid van de accountant in deze ligt. De vraag „heeft de accountant de overtuiging dat de onderneming de reis wel zal halen?” is daarbij, het zij nogmaals en met nadruk gezegd, niet aan de orde. De vraag die de accountant te beantwoorden heeft, luidt: „Is uit de omstandigheden duidelijk, dat duurzame voortzetting der activiteiten niet wordt nagestreefd of onmogelijk is?”. Alleen ingeval deze vraag bevestigend wordt beantwoord, zal hij de continuïteit als uitgangspunt moeten verwerpen. Is het antwoord ontkennend, of alleen maar niet-bevestigend, dan zal hij dat uitgangspunt moeten gedogen. Zo hij twijfels heeft, is het voordeel van de twijfel aan de veronderstelde continuïteit.

In praktische termen betekent dit, dat de accountant slechts in gevallen van hoge uitzondering naar buiten blijk zal hebben te geven van een oordeel omtrent de continuïteit dat afwijkt van dat der ondernemingsleiding. Gevallen, waarin die leiding met de problemen geen raad weet, waarin zij niet te goeder trouw zou zijn, waarin haar visie van iedere werkelijkheidszin gespeend zou zijn, waarin zij werkeloos het debâcle over zich laat komen, waarin de deconfiture een kwestie van dagen of weken is.

6 De strekking van de verklaring

Door verwijzing naar het artikel van Roozen⁸) en mijn kanttekeningen daarop in dit nummer, kan ik hierover nu kort zijn. Is de jaarrekening opgesteld met continuïteit als uitgangspunt, terwijl de accountant dit uitgangspunt verwerpt, dan past een afkeurende verklaring: de jaarrekening geeft geen getrouw beeld van de samenstelling van vermogen en resultaat, en als regel evenmin van hun grootte.

Is de jaarrekening opgesteld op de basis van discontinuïteit, dan zal veelal een oordeelonthouding moeten worden afgegeven, omdat er onzekerheid pleegt te bestaan enerzijds aangaande de directe opbrengstwaarde der activa, anderzijds aangaande de omvang der verplichtingen die bij de afwikkeling opkomen.

Kan een oordeelonthouding worden afgegeven wegens onzekerheid aangaande de continuïteit? Naar het mij voorkomt, is dit eigenlijk ondenkbaar. De accountant heeft de validiteit der continuïteitsveronderstelling marginaal

te toetsen: is zij niet ontoelaatbaar, dan is zij toelaatbaar. Ik zou een oordeel-onthouding slechts in enkele gevallen op haar plaats achten, zoals:

a. De ondernemingsleiding verkeert zelf in grote twijfel, doch kan om welke reden dan ook niet wachten met de overlegging der jaarrekening.

b. Weliswaar kan als vaststaand worden aangenomen dat de onderneming op de klippen raakt, of reeds geraakt is, maar het is nog onduidelijk of zij al haar activiteiten zal moeten staken dan wel dat sommige al dan niet met hulp van de overheid of anderen zullen kunnen worden voortgezet. Alsdan is er onzekerheid voor welke activiteiten de continuïteitsveronderstelling geen toepassing behoort te vinden, en voor welke wel.

Literatuurverwijzingen

- 1 W. van Bruinessen, 1971. *Waardebepaling*. Encyclopedie van de Bedrijfseconomie, deel 2 A. Uitg. Mij W. de Haan, pag. 306.
- 2 Commissies Jaarverslaggeving van R.N.W.V., O.V. en N.I.V.R.A., 1974. *Beschouwingen naar aanleiding van de Wet op de Jaarrekening van Ondernemingen*. Kluwer pag. Ia-5.
- 3 Paul Grady, 1965. *Inventory of generally accepted accounting principles for business enterprises*. American Institute of Certified Public Accountants.
- 4 G. L. Groeneveld en P. J. M. Maagdenburg, 1971. *Vervangingswaarde*. Encyclopedie van de Bedrijfseconomie, deel 2 A. Uitg. Mij W. de Haan, pag. 295.
- 5 J. van Helleman en R. de Koning, 1972. *Continuïteitsverbreking en accountantsverklaring*. Economisch Statistische Berichten, 15 november 1972.
- 6 F. W. C. Blom, 1973. *Continuïteitsverbreking en accountantsverklaring, met naschrift van J. van Helleman en R. de Koning*. Economisch Statistische Berichten, 24 januari 1973.
- 7 Th. S. IJsselmuiden, 1972. *Wet op de Jaarrekening*. Kluwer, pag. 64.
- 8 L. J. M. Roozen, 1975. *De verklaring bij verbreking van de continuïteit*. MAB jan. 1976, pag. 46.
- 9 A. B. Frielink, 1974. *De GBR verklaard*. Kosmos, pag. 43.